

De kracht van het paradijs

Hoe Europa kan overleven in de Aziatische eeuw

Jonathan Holslag, Amsterdam 2014, De Bezige Bij.

Over de auteur:

Jonathan Holslag is als politicoloog verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel. Hij ziet zich zelf als een “world politics generalist, trying to see the big picture without losing sight of the details.”

“Maar hoe kunnen wij nu overleven in deze wereld?” Het was die vraag van een studente die Holslag aanzette tot het schrijven van dit meer dan vuistdikke (kleine 600 pagina’s) boek, waarin hij precies die vraag aan de orde stelt. Die “wij” zijn daarbij “Europa”, de “EU”, wij Europeanen en wij staatsburgers van een EU-land. Zijn boek is een gedurfde wetenschappelijke onderneming, waarin hij analyseert :

- hoe de groei die Azië doormaakt steeds vaker staat tegenover een onvermogen van Europa om adequaat en snel te reageren
- een analyse maakt van de geopolitieke en economische context waarin Europa zich bevindt, in vergelijking met de VS enerzijds en in verhouding met ontwikkelingen in o.a. Afrika, het Midden Oosten en – opnieuw – Azië.

Hoewel de auteur de situatie niet hopeloos vindt, is zijn conclusie vrij somber, zoals al een beetje blijkt uit de titels van zijn slothoofdstukken. Hij meent dat de EU een sterke krijgsmacht moet opbouwen (daar zijn de ‘hoofdsteden’ nog niet echt aan toe) en hij vraagt zich af of wij (EU) speler, of speeltuin willen zijn. Gelukkig biedt hij wel perspectief op ontsnapping, waar hij pleit voor een “humane economie”. Deze vindt zijn grondslag vindt in de omstandigheid dat we “met steeds meer gemak in onze materiële behoeften (kunnen) voorzien. Daardoor hebben we meer tijd voor andere bezigheden en is de arbeidsmarkt inmiddels meer gericht op sectoren die ons leven prettiger maken: gezondheidszorg, horeca, ontspanning enz.”. *“De gemiddelde Europeaan heeft veel meer keuzevrijheid in zijn dagelijks leven dan de Zonnekoning in zijn vergulde paleis, drie eeuwen geleden.”* Helaas echter is juist op dit moment onze groei teruggefallen en “raakten we 40% van het volk met de laagste inkomens kwijt” (alle citaten p. 513)

In het algemeen, aldus Holslag, is het probleem dat we onze economieën focussen op een te laag intelligentieniveau in onze productie van goederen en diensten. Daardoor gaan we concurreren met lage lonenlanden. Omdat we daarmee niet de productiviteit realiseren die we nodig hebben om het inkomensniveau dat onze burgers vragen mogelijk te maken, zijn we die inkomens grotendeels vanuit schulden gaan financieren. Daarmee raken we dubbel afhankelijk van Azië, in het bijzonder China, dat enerzijds zorgt voor onze spullen en anderzijds ook de schulden financiert, waarmee we deze kopen.

Wat we dus moeten doen is het omgekeerde. Daarbij kiest Holslag voor de volgende prioriteiten:

1. we moeten Europa behoeden voor nog meer economische verliezen (hoe?)

2. we moeten ambitieuzere normen stellen, waarbij Holslag zelf zes investeringsclusters formuleert:
3. we moeten onze waarden niet alleen intern versterken, maar ze ook extern verspreiden.

Het slotakkoord in het boek heeft de titel "Humanisme". Holslag geeft aan dat er voor Europa geen andere weg is dan verdere integratie, een integratie, die onvermijdelijk ergens uitkomt bij verdere federalisering. Angst voor verlies van democratie is daarbij niet nodig. Nu al is er geen regio te vinden, waar de democratie meer verankerd is dan juist in Europa en juist ook in de EU. Wel is het volgens Holslag van het grootste belang dat er voor een ontwikkeling in deze richting een duidelijk verhaal is, een plan, dat uitgedragen wordt door politici en ondersteund door Europese intellectuelen. Een dergelijk verhaal moet het "individu dat met al zijn talenten in het middelpunt plaats, het recht benadrukken op waardering van die talenten en de hoop doen rijzen dat door het persoonlijk streven naar excellentie het individu meewerkt aan de opbouw van een samenleving die menselijk, aangenaam, opwindend, competitief en veilig is." (p. 552). Maar: "Hoe groot is het contrast geworden tussen ons bruisende verleden en ons languissante heden!" (p. 558). Wat nodig is, is een "humanistisch reveil", dat Europa kan redden van een teruggrijpen naar een exclusieve identiteit. In de humanistische traditie ligt de "nadruk op het verlangen en het vermogen van het individu om zijn eigen leven vorm te geven"(p. 559). Daarmee geeft het "humanisme de meest heldere rechtvaardiging van het paradijs: ieder van ons is zowel begunstigde als weldoener"(p. 560) "Juist door het ontzag voor de mens en het respect voor het individu zal Europa in staat zijn om zich te bevrijden van een aantal van de bestaande normen, om nieuwe standaarden te bepalen en de attributen van de macht te definiëren, om de machtsverschuiving in ons voordeel te doen kantelen en van ons zelf een nieuwe inspiratiebron te maken in de eeuw van Azië. Een paradijs bouwen is tenslotte een paradijs zijn."(p. 561)

Deel 1: Op de drempel van de Aziatische eeuw

In dit deel analyseert Holslag de ontwikkeling van Azië, als de grote uitdager van het 'westen', waarbij gemiddeld gesproken de VS er veel beter afkomen dan Europa. Tegenover de snelheid waarmee Aziatische, in het bijzonder de Chinese, economieën zich ontwikkelen staat een aarzelend Europa, waar leiders – geconfronteerd met angstige burgers – weinig onderlinge solidariteit en juist veel interesse in behoud van de natiestaat tonen.

De Europese Unie heeft aldus Holslag inmiddels "vier levens" gehad, waarbij "zestig jaar Europese integratie passeren als een snoer van crises en mislukkingen, maar bij elke kraal heeft het proces standgehouden en zich verdiept."(p. 53), maar "deze keer is het anders"(p. 55): Weliswaar is er veel bereikt : "Het Europese project creëerde een generatie van Europese burgers" en één op de vier echtparen in Europa is van gemengde nationaliteit. (..) "Waarom zouden we verwachten dat de krachten van integratie de meest recente periode van tegenspoed niet overleven?"(p. 60) Het antwoord op die vraag is:

- er is de eurocrisis: weliswaar heeft deze – inderdaad – de integratie verder versterkt op bureaucratisch niveau, maar tegelijk heeft hij tot grote weerstand en angst bij de bevolking geleid
- dat wordt ook veroorzaakt door de centropartijen, die overal wel aan de macht gebleven zijn, maar steeds minder mensen hebben er vertrouwen in dat deze de voortzetting van de voorspoed in stand kunnen houden
- ten derde kunnen de huidige niveaus van productiviteit, sociale betrokkenheid en politieke innovatie ons stelsel als geheel op lange termijn niet overeind houden
- tenslotte en daaruit voortvloeiend is er de economische machtsbalans: weliswaar is Europa nog steeds een van de voornaamste economieën, maar zonder een grote aanpassing zijn de vooruitzichten voor de lange termijn somber.

In deze context re(a)geren vooral “kaasschaaf-politici”, die vooral met bezuinigen de crisis te lijf willen gaan en daarmee op twee fronten falen: “enerzijds kunnen ze geen constructief sociaal plan presenteren. Anderzijds riskeren ze het electorale slachtoffer te worden van hun eigen bezuinigingslogica”. (p. 102). Dit leidt volgens Holslag tot het einde van de welvaartsstaat. Hij introduceert in dit kader de “Kommer-Veertig” (p. 111), de ca. 40% van de bevolking die in alle opzichten (economisch, sociaal en politiek) langzamerhand uitgeschakeld is, doordat ze niet delen in de vruchten van de welvaart. Denk aan de jongeren met hun tijdelijke contracten en lage lonen. “In het afgelopen decennium kregen de armen het in Europa moeilijker, stagneerde de middenklasse en werden de rijken rijker.” (p. 113) Tegelijk kan de welvaartsstaat zijn steeds verder krimpende toezeggingen aan burgers niet meer overeind houden door groei van de productiviteit, maar moet deze steeds meer vanuit externe schuld worden gefinancierd.

Oorzaak: Hoewel er in de EU meer nieuwe bedrijven ontstaan, ze langer leven en er meer zelfstandige ondernemers zijn dan in de VS, is het zakelijk klimaat in de EU slecht. Lage arbeidsmobiliteit, starre regels en een gigantische onderwijskloof tussen de verschillende landen maken het vermogen om te groeien te beperkt. Extra probleem is dat de crisis in de welvaartsstaat gelijk opgaat met een verschuiving in de economische machtsbalans, waardoor “Europeanen nog harder zullen moeten werken om hun levensstandaard te behouden.”(p.123)

Het beeld van “Neergang”(p.125) doemt in alle heftigheid op en dat is geenprettig vooruitzicht, want “Kenteringen in het machtsevenwicht werken destabiliserend”. Katalysator van het probleem is dat we boven onze stand leven en daardoor gigantische schulden hebben opgebouwd. Intern maken we intussen ruzie met elkaar, waarbij de landen met een (veel te) groot handelsoverschot (Duitsland, Nederland) de landen met een tekort als “schuldenlanden” schofferen, terwijl het hebben van een overschot een even grote zonde is als het hebben van een tekort.

Zijn we in verval: “Ja en Nee: Nee, omdat Europa erin geslaagd is zijn disproportioneel grote aandeel in de mondiale output te behouden en zijn industrieën goed blijven presteren. Ja, omdat een aanzienlijk deel van deze output gestoeld was op buitenlandse schulden”. (p. 141). Deze “economische neergang is in de eerste plaats een neergang van ons plichtsgevoel. Het is het resultaat van het onvermogen bij de midden en hogere klasse om de veranderende realiteit onder

ogen te zien en van de opportunistische gewoonte van de politieke elite om mee te gaan in die futloosheid.”

Deel 2: De wereld is gefragmenteerd

In dit deel analyseert Holslag de omgeving waarin Europa (in zijn crisis) zit. Een belangrijk probleem is wat hij de “Perceptiecascade” noemt: “Hoe kan Europa respect in de wereld verwachten als het zich zelf niet ernstig neemt?” is de vraag die hij van een aantal Chinezen citeert die net, ergens in een “sporthal-achtige ruimte van de Europese Ambassade in Beijing bijeen waren om getuige te zijn van de uitreiking van de Nobelprijs voor de vrede aan de EU, in de persoon van Baroso en Van Rompuy.(p. 177)

Hij stelt dat “in de ogen van de Aziatische elite Europa nog steeds een aangename plek is om een rustig leventje te leiden”(p. 178) , maar de EU zien ze om drie redenen als teleurstelling:

1. de EU is er niet in geslaagd een strategische speler te worden op het wereldtoneel: Aziaten kunnen gewoon niet vatten dat het Brusselse bolwerk van goed betaalde beleidsmakers niet in staat is voldoende steun onder de bevolking te genereren.
2. Vervolgens zetten Aziaten naast de vraagtekens bij de politieke rol van de EU ook vraagtekens bij haar rol als economische speler
3. Dat leidt tot het derde perceptieprobleem: “de afname van Europa’s politieke en economische macht maakt het onwaarschijnlijk dat het een geloofwaardig rolmodel zal blijven.

Vergeleken met China steekt de economische machtspolitiek van de EU nogal pover af. Bedenk wel: vroeger zaten Europeanen overal op de wereld. Nu zijn het in toenemende mate de Chinezen die posities verwerven, niet in de laatste plaats in Afrika en zich daar – als ouderwetse imperialisten – grondstofposities verwerven.

Een voorbeeld van gemiste kansen is de markt van duurzaam opgewekte energie. Bij uitstek een thema dat de EU wilde positioneren. Door een gebrek aan snelheid en dynamiek zijn het intussen de Chinezen die onze – met subsidie gevoede – vraag naar zonnecollectoren invullen.

Hoewel we niet blind moeten zijn voor de grote structurele problemen die zich in Azië, ihb in China voordoen (eveneens grote overheidsschulden en daarnaast sociale spanningen) stelt Holslag toch vast dat “dankzij het succes van Azië de economische macht van het Westen” verschuift (p. 214) Hij is niet optimistisch over het vermogen van Europa om hierin overeind te blijven: “zelfs als Europa intern zijn economische evenwicht zou herstellen, zou het economisch beleid van andere grote economieën nog steeds kunnen voorkomen dat het de vruchten van die hervormingen plukt.”(p. 215).

In de omgang met andere internationale spelers heeft de EU een grote voorkeur voor internationale instituties en internationale verdragen. Juist omdat de EU niet over ‘hard power’ beschikt, is dit een goede strategie. Het is echter de vraag of andere spelers er se die zelfde belangen en intenties hebben. Zeker waar de EU geen hard power in het spel kan brengen, kunnen andere grootmachten dat juist wel doen en aldus internationale regels aan hun laars lappen. (p. 244)

Interessant is de uitgebreide aandacht die Holslag geeft aan het belang van standaarden en het standaardiseringsproces: juist in de conferentiekamers in Geneve worden toekomstige economische machtsposities bepaald. Hij beschrijft daarin hoe NMT leidde tot de opkomst van Nokia en Ericsson, maar ook hoe we vervolgens de strijd verloren doordat we weliswaar de UMTS-standaard zetten, maar intussen (dat beschrijft hij overigens niet) door de toename van rekenkracht kan iedere 'mobile' verschillende standaarden tegelijk aan. (daar hadden we dus niet op gerekend) (p. 253-254)

Holslag schetst verder een vrij grimmig beeld van de geopolitieke situatie met hoofdstuktitels als "de terugkeer van de kanoneerboot", een beeld dat "een groot contrast vormt met de zachtmoedige kijk die Europa op de wereld heeft en met de Europese hoop om een eerlijker, veiliger en meer verenigde wereld op te bouwen." (p. 271)